

УДК 338.432

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-2-12>**Сиротюк Г.В.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки**Львівського національного аграрного університету***Syrotyuk Hanna***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics,
Lviv National Agrarian University*

СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАДНИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

SOCIAL CONSTITUENT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено соціальний складник сталого розвитку сільського господарства, який включає у себе життєвий рівень населення, якість людських ресурсів, захищеність життєдіяльності. Проаналізовано індекс людського розвитку на рівні країни та регіону і вказано на позитивну динаміку зростання даного показника. Досліджено зайнятість населення в аграрному секторі та доведено, що ступінь зайнятості виступає індикатором стимулів людського розвитку. Охарактеризовано структуру доходів і витрат сільськими домогосподарствами й вказано на обмежені фінансові можливості домогосподарств. Розглянуто соціальну сферу аграрного сектору як одну з невід'ємних частин єдиної відтворювальної системи суспільства. Здійснено аналіз людського потенціалу, соціальних відносин, соціальних інститутів і розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Ключові слова: сільське господарство, сталий розвиток, соціальний складник сталого розвитку, людський потенціал, соціальна сфера.

АННОТАЦИЯ

В статье исследована социальная составляющая устойчивого развития сельского хозяйства, которая включает в себя жизненный уровень населения, качество человеческих ресурсов, защищенность жизнедеятельности. Проанализирован индекс человеческого развития на уровне страны и региона и указано на положительную динамику роста данного показателя. Исследована занятость населения в аграрном секторе и доказано, что степень занятости выступает индикатором стимулов человеческого развития. Охарактеризована структура доходов и расходов сельскими домохозяйствами и указано на ограниченные финансовые возможности домохозяйств. Рассмотрена социальная сфера аграрного сектора как одна из неотъемлемых частей единой воспроизводственной системы общества. Осуществлен анализ человеческого потенциала, социальных отношений, социальных институтов и развития социальной инфраструктуры сельских территорий.

Ключевые слова: сельское хозяйство, устойчивое развитие, социальная составляющая устойчивого развития, человеческий потенциал, социальная сфера.

ANNOTATION

The article studies the social constituent of sustainable development of agriculture, which deals with the living standards of population, quality of human resources, and security of living. The social constituent should be focused on the support of a high level of peasants' living, stability of social-cultural relations, which make a positive impact on village development. The author supplies analysis of the Human Development Index of the country and the region and marks the positive dynamics of the mentioned in-

dex growth. The research considers employment of population in agrarian sector, comparing to the other branches, and argues that the employment level serves as an indicator of human potential stimuli. Social potential of a village is an important factor of sustainable development. The article provides characteristics of earnings and expenditures of agricultural households, and stresses on the limited financial capabilities of the households. Social problems of a village also include insufficient level of education and medicine. The work considers the social sphere of agrarian sector as one of the essential elements of an integral reproducing system of the society, which performs the strategically important function of human capital reproduction. The research involves analysis of human potential, social relations, social institutes and development of the social infrastructure of rural territories. Investigation of the social infrastructure of rural area of the region confirms insufficient level of its development. Thus, improvement of the social infrastructure will make a positive impact on the efficiency of activities in agrarian sphere and will stimulate rise of the quality of products and social climate in the region and country. The conducted research confirms that social sphere has its regularities of development and makes an independent system, which positively influences economic and ecological spheres due to the growth of human and social capital, harmonization of social relations. The author suggests the principal measures concerning improvements on the way of achievement of sustainable development of agriculture in terms of its social constituent.

Key words: agriculture, sustainable development, social component of sustainable development, human potential, social sphere.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток сільського господарства повинен здійснюватися за системного узгодження та збалансування трьох складників сталого розвитку. Особлива роль відводиться соціальному складнику, який зорієнтований на людський розвиток, на збереження соціальної стабільності, етичних норм і різних культур у глобальному масштабі. При цьому людина повинна стати суб'єктом розвитку і брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності.

Соціальний складник сільського господарства є основою для розвитку економіки на селі. М. Малік та М. Хвесик зауважують, що тенденції розвитку сільських територій України на сучасному етапі пов'язані з процесом зміни

характеру соціо-еколого-економічної системи, й обґрунтовують використання комплексного підходу до підвищення рівня комфортності житла в сільській місцевості з урахуванням застосування сучасних технологій в організації праці, підвищення податкової бази бюджетів муніципальних утворень та забезпечення зростання сільської економіки загалом [1, с. 4].

До заходів соціального спрямування відносимо підвищення рівня оплати праці сільського населення і соціального забезпечення працівників аграрного сектору. Важливо дослідити і проаналізувати проблеми сільського населення та напрями його залучення для підвищення рівня життя, збільшення кількості робочих місць та зменшення бідності. Пріоритетами має стати налагодження соціальної інфраструктури на селі та зростання соціального капіталу сільських громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вивченню проблем сталого розвитку аграрного сектору присвячено праці багатьох вітчизняних учених, серед яких – О. Бородіна, М. Малік, В. Россоха, М. Плотнікова, В. Жук, І. Прокопа, Н. Лемещенко, А. Бурляй, М. Хвесик, В. Юрчишин та ін. Проте практична невирішеність низки проблем соціальної сфери села, особливо на регіональному рівні, актуалізує доцільність проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні соціального складника сталого розвитку аграрного сектору економіки та її впливу на рівень життя на селі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сталій розвиток із позиції соціального складника – це керована еволюція суспільства, яка оснований на знаннях та спроможності до розвитку розумового потенціалу націй. У теорії управління суспільним потенціалом основним об'єктом уваги є людський капітал, поняття якого полягає не лише в усвідомленні вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, а й у визнанні необхідності інвестування в людину [2].

Соціальний складник сталого розвитку включає у себе людський розвиток, під яким розуміють умови, які здатні задовольнити максимальний розвиток потенціалу населення, власних потреб, а саме: належний доступ до знань, ліквідація бідності, розвиток систем охорони здоров'я, забезпечення екологічно чистого природного середовища для населення, доступ до ресурсів, які зможуть забезпечити гідний рівень життя людини.

Погоджуємося з думкою О. Бородіної, яка вважає, що пріоритетним складником сталого сільського розвитку доцільно вважати людину – не лише як носія людського капіталу, а й як цілісну особистість, носія культури, моралі,

духовності, знань, цінностей, яка має свої власні проблеми та пріоритети [3, с. 42].

Людина є носієм людського потенціалу, важливим складником національного багатства і стратегічним ресурсом країни. Для підкреслення суттєвого значення людських ресурсів Організацією Об'єднаних Націй із 1993 р. у звітах про розвиток потенціалу людини визначається узагальнюючий показник «Індекс розвитку людини» (ІЛР), який аналізує три складники: рівень життя, інтегральний показник рівня освіти, очікувану тривалість життя.

Україна належить до високої категорії людського розвитку і займала у 2018 р. 88-му позицію зі 189 країн світу. Варто зауважити і позитивну динаміку зростання ІЛР (рис. 1).

Аналіз ІЛР на рівні країни не надає повної інформації щодо людського розвитку в окремих її регіонах, а така інформація є необхідною для прийняття правильних управлінських рішень. Тому фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАНУ та Державної служби статистики України розроблено методичку розрахунку регіонального індексу людського розвитку, куди включено 33 показники, які об'єднані у шість блоків згідно з основними аспектами людського розвитку: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта.

Львівська область належить до тих областей, які мають високий регіональний індекс людського розвитку, у 2017 р. вона займала третю позицію після Чернівецької та Івано-Франківської областей (рис. 2).

Із метою реалізації державної регіональної політики було прийнято Закон України «Про засади державної регіональної політики», в якому прописано: стимулювання й підтримку місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей; зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку; розроблення й реалізацію програм і проєктів підвищення конкурентоспроможності територій; поліпшення матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів; сприяння здійсненню повноважень органами місцевого самоврядування тощо [6].

Нині соціальний стан села як в Україні, так і в окремих регіонах можна охарактеризувати як кризовий, що багато в чому спричинений рівнем зайнятості. Так, в аграрному секторі Львівської області у 2018 р. порівняно з 2012 р. зайнятість зменшилася на 5%, тоді як у регіоні загалом – на 3,5%. Загалом в аграрному секторі Львівської області зайнято 18,4% усього населення (рис. 3).

Ступінь зайнятості виступає індикатором стимулів людського розвитку. Основною сферою зайнятості населення на селі є аграрний сектор, проте в останні роки значно зменшилася кількість найманих працівників у даному

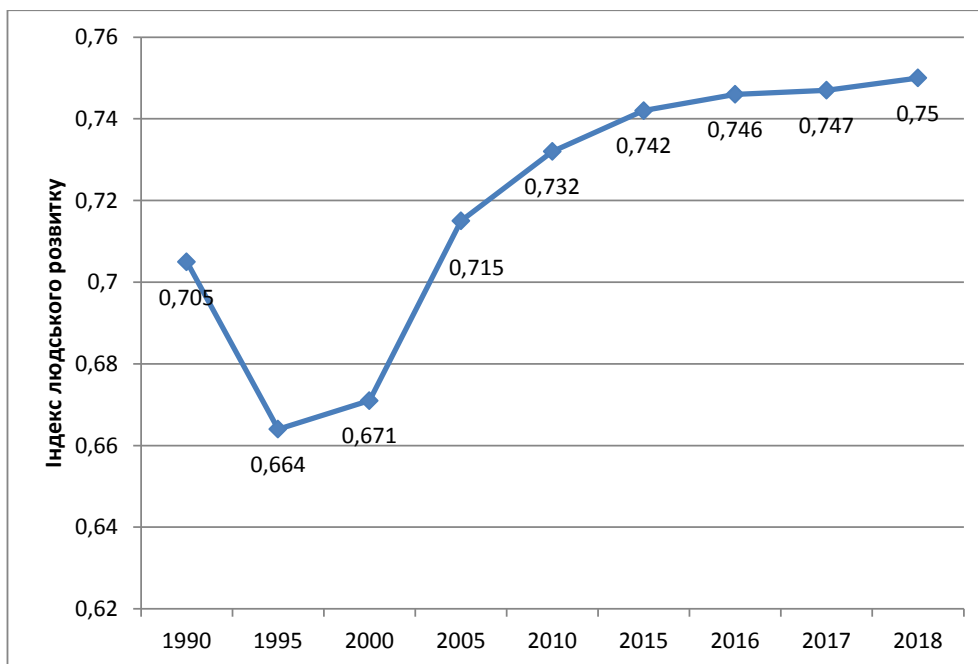

Рис. 1. Динаміка індексу людського розвитку в Україні

Джерело: побудовано на основі даних [4]

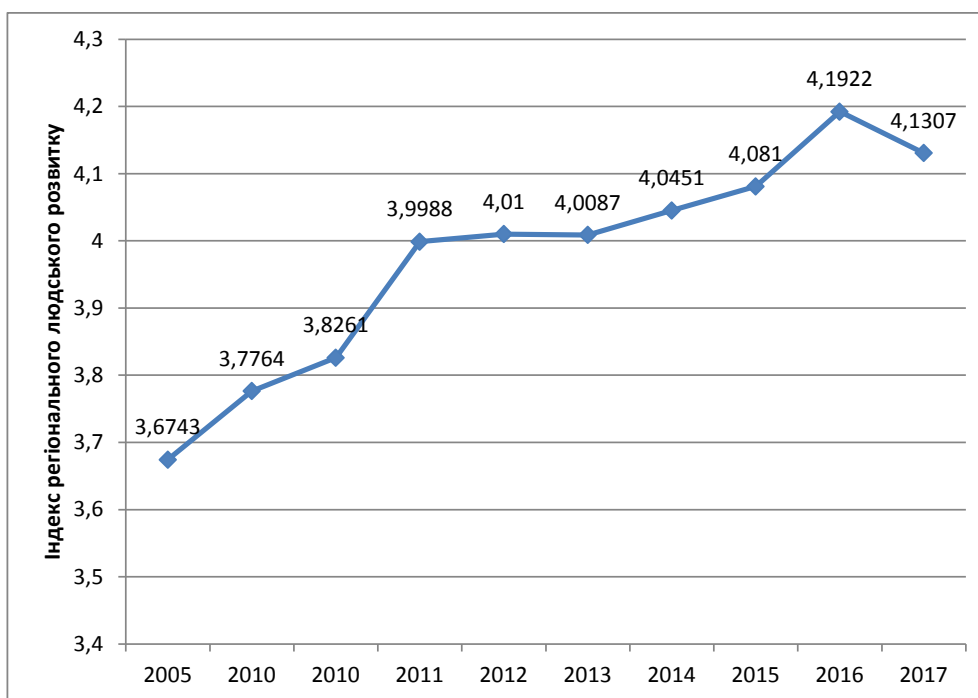

Рис. 2. Динаміка індексу регіонального людського розвитку Львівської області

Джерело: побудовано на основі даних [5]

секторі. Це пояснюється зменшенням обсягу випуску сільськогосподарськими підприємствами трудомісткої продукції тваринництва та переорієнтацією їхньої діяльності на комерційні культури, такі як соя, соняшник, ріпак тощо.

Важливими соціальними проблемами на селі є недостатній рівень освіти та медицини, нерозвиненість інфраструктури, а також низький рівень доходів і високі витрати сільських жителів.

У структурі надходжень основним джерелом доходів домогосподарств є оплата праці, різного виду допомоги держави. Щодо доходів від продажу сільськогосподарської продукції, то їхня частка є незначною і коливається в діапазоні 4,7–6,9%. Це вказує на те, що реалізація вирощеної продукції не є основним джерелом надходження і не заохочує селян до зайнятості в аграрному секторі (табл. 1).

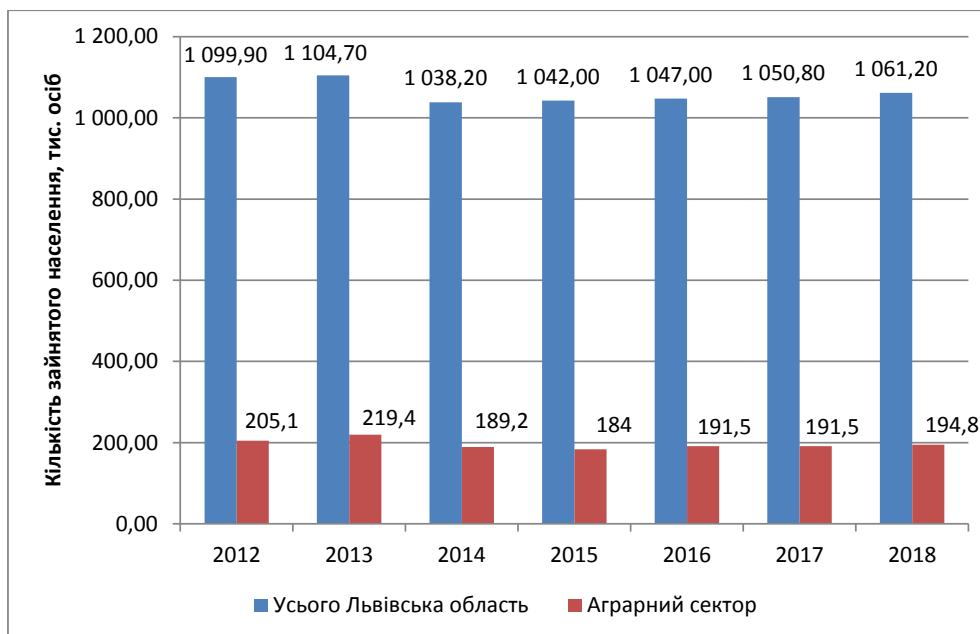

Рис. 3. Динаміка зайнятого населення за видами економічної діяльності у Львівській області

Джерело: побудовано на основі даних [7]

Аналіз статистичних даних показує, що 91,4 % доходу населення в сільській місцевості Львівської області витрачається на споживання, у тому числі 49,8% – на придбання продовольчих товарів і 41,6% – непродовольчих товарів та послуг (табл. 2).

Отже, доходів, які отримують домогосподарства, недостатньо навіть на відтворення, не говорячи вже про розвиток, тому доцільно насамперед створити сприятливі умови для економічного росту сільського господарства, який сприятиме соціальному розвитку сільського населення. Заслугує на увагу позиція В. Россо-

хи щодо необхідності проведення такої соціально-економічної політики сільського розвитку, стратегічною метою якої повинно стати суттєве підвищення життєвого рівня населення на основі якісно поліпшеного використання ресурсного потенціалу, принципово нових підходів до формування продуктивних сил, докорінного поліпшення екологічного стану регіонів [8, с. 44].

Сталий розвиток сільського господарства безпосередньо пов'язаний із розвитком соціальних відносин і соціальних інститутів. На це вказують і Н. Лемещенко та А. Бурляй доводячи, що сфера соціальних відносин є тим ресурсом,

Таблиця 1

Структури грошових доходів домогосподарств Львівської області

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Оплата праці	56,1	54,7	52,2	52,2	52,5	62,0	58,6
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	2,1	1,9	2,0	2,0	5,8	5,8	5,5
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	6,5	6,8	6,2	6,3	6,9	4,7	5,2
Пенсії, стипендії, допомоги та субсидії, надані готівкою	29,7	32,6	29,8	29,7	26,6	22,6	24,3
Грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	5,6	4,0	9,8	9,8	8,2	4,9	6,4

Джерело: сформовано за даними [7]

Таблиця 2

Структура грошових витрат домогосподарств Львівської області

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Продовольчі товари	50	44,1	49,4	54,3	52,8	54,5	49,8
Непродовольчі товари та послуги	37,7	44,1	38,2	35,9	36,0	37,0	41,6
Грошова допомога родичам, друзям та іншим особам	3,3	4,2	3,6	3,1	3,5	2,6	2,4
Інші витрати	9,0	7,6	8,8	6,7	7,7	5,9	6,2

Джерело: сформовано за даними [7]

який забезпечує досягнення цілей сталого розвитку через співробітництво та партнерство, довіру й відповідальність, соціальну інтеграцію, соціальну відповідальність, створення різноманітних громадських об'єднань, гармонізації функцій держави, суспільства, бізнесу та окремих громадян [9, с. 480–481].

Своєю чергою, В. Жук до основних причин деградації соціальної сфери відносить: системне недофінансування соціальних видатків; відсутність реальних механізмів і стимулів залучення диверсифікованих джерел грошових коштів; складність концентрації бюджетних ресурсів на пріоритетних напрямках соціальної сфери [10, с. 142].

До того ж соціальна сфера через нарощення людського й соціального капіталу, гармонізацію суспільних відносин позитивно впливає на економічну та екологічну сфери.

У розвитку соціальних відносин на селі суттєву роль мають відігравати неформальні інститути, проте їх становлення вимагає певного терміну для адаптації та зміни мислення, здорової конкуренції, повернення почуття власника тощо.

Одним із важливих чинників якості життя сільського населення є розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. Найважливішими складниками соціальної інфраструктури є: побутове обслуговування; охорона здоров'я; житлово-комунальне господарство; мережа зв'язку; торговельна мережа; транспортне забезпечення; соціальний захист; культура і спорт; туристично-рекреаційний розвиток.

Дослідження соціальної інфраструктури сільської місцевості Львівської області вказує на недостатній рівень її розвитку, про що

свідчать стан дорожньо-транспортної інфраструктури, старіння житлового фонду на селі, недостатня кількість водопроводів та каналізаційних мереж. Якщо в динаміці спостерігаємо зростання житлового фонду у розрахунку на одного сільського жителя (рис. 4), то якість його обладнання потребує поліпшення (рис. 5). За даними 2018 р., 47,8% сільського житлового фонду обладнано водопроводом, 47% – каналізацією, 39,7% – гарячим водопостачанням, 50,2% – опаленням, і найбільший відсоток припадає на газифікацію – 85,8%. Позитивним моментом є те, що в динаміці дані показники мають тенденцію до зростання.

У прийнятій у 2019 р. Стратегії розвитку Львівської області на період 2021–2027 рр. соціально-економічному розвитку села відведено важливу роль, а також наголошено, що місією Стратегії є розвиток людського капіталу. Зокрема, зазначено, що соціально-економічний розвиток села є можливим за рахунок розвитку інфраструктури різних видів, підвищення якості суспільних послуг та диверсифікації економіки сільських територій за рахунок несільськогосподарських видів економічної діяльності. Зважаючи на потужний туристично-рекреаційний потенціал Львівщини, одними з напрямів розвитку сільських, зокрема гірських, територій є активне нарощення туристично-рекреаційної та дорожньо-транспортної інфраструктури, створення нових туристичних продуктів та їх просування, зростання самозайнятості населення у цій сфері [11, с. 88].

Основними заходами досягнення сталого розвитку сільського господарства з позиції соціального складника є: підвищення рівня зайнятості та доходів сільського населення; змен-

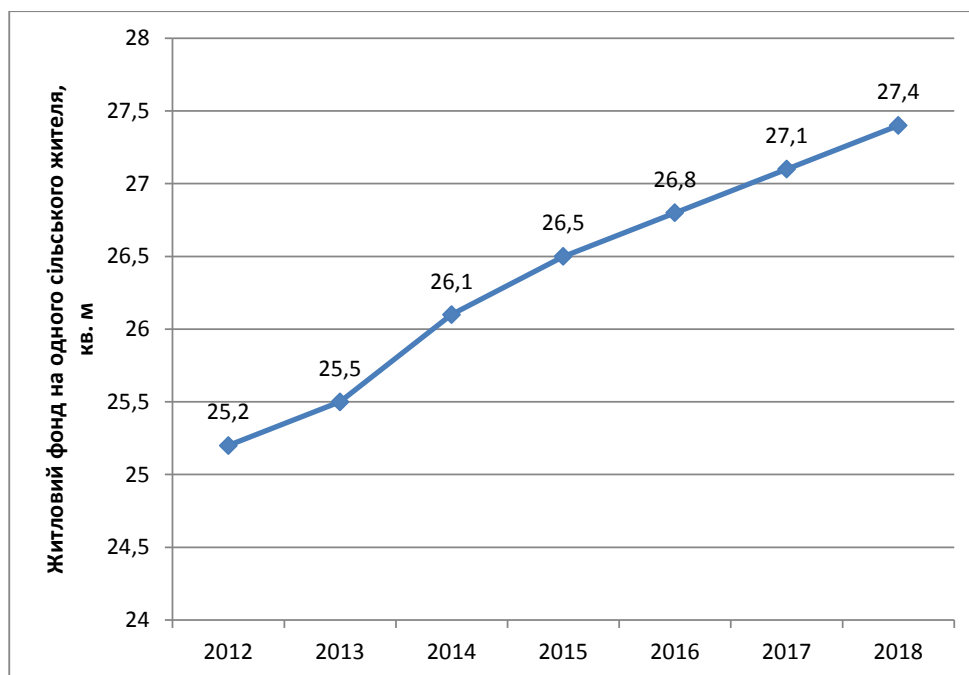

Рис. 4. Забезпеченість сільського населення житлом у Львівській області

Джерело: побудовано на основі даних [7]

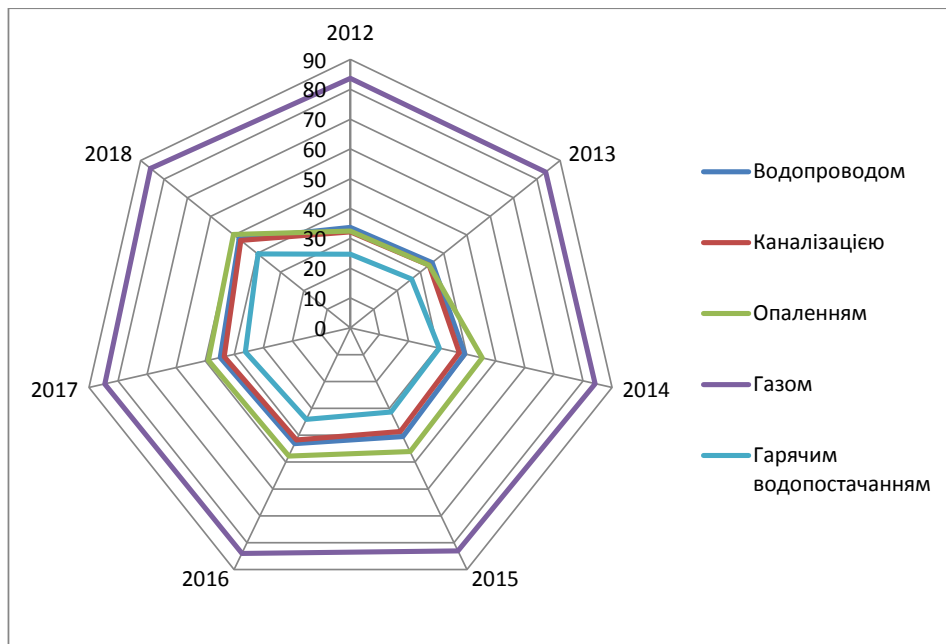

Рис. 5. Рівень обладнання житлового фонду у сільській місцевості Львівської області, %

Джерело: побудовано на основі даних [7]

шення рівня безробіття на селі; поліпшення демографічної ситуації; зменшення соціальної нестабільності та соціальної напруженості; налагодження соціального захисту сільського населення; покращення соціальної інфраструктури на селі; зведення до мінімуму трудової міграції сільського населення.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору і сільських територій суттєвий вплив має соціальний складник, який орієнтований на людський розвиток, досягнення стабільності, збереження соціальних і культурних систем. Під час аналізу соціального розвитку села у Львівській області нами враховувалися людський потенціал, трудовий потенціал, особистісний потенціал, а також розвиток соціальної сфери, соціальних відносин, соціальних інститутів і соціальної інфраструктури сільських територій.

Вирішення проблем сталого розвитку сільського господарства, у тому числі його соціального складника, потребує певних фінансових ресурсів для організації відповідних економічних програм та проєктів, що дадуть змогу створити необхідні фінансові потоки для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є поглиблене вивчення інституційних аспектів соціального розвитку села.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Малік М.Й., Хвесик М.А. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 3–12.

REFERENCES:

2. Доклад о человеческом развитии 2016. *UNLibrary*. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economic-and-social-development/2016_58f3a150-ru (дата звернення: 26.03.2020).
3. Соціо економічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / О.М. Бородіна та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної ; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2012. 320 с.
4. Human Development Reports 2018 Statistical Update. URL: <http://www.hdr.undp.org/> (дата звернення: 25.03.2020).
5. Регіональний людський розвиток : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 72 с.
6. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <http://interfax.com.ua/news/political/248850.html> (дата звернення: 15.03.2020).
7. Головне управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2020).
8. Россоха В., Плотнікова М. Розвиток сільських територій України в умовах децентралізації управління: стан, проблеми, перспективи. *Економічний дискурс*. 2018. Вип. 4. С. 42–53.
9. Бурляй А.П., Лемещенко Н.М. Сталий розвиток сільського господарства: соціальний аспект. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 6(17). С. 476–486. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/17_2018/84.pdf (дата звернення: 12.03.2020).
10. Жук В.І. Щодо пріоритетів фінансування соціальної сфери на місцевому рівні. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 1(15). С. 139–144.
11. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021–2027 років. URL: https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/948_Strategija.pdf (дата звернення: 21.03.2020).

- rational nature management and ecologically safe agro-industrial production]. *Ekonomika APK [Economy of agroindustrial complex]*, vol. 5, pp. 3–12. (in Ukrainian)
2. Doklad o chelovecheskom razvitii 2016 [Human Development Report 2016]. UNiLibrary. Available at: https://www.un-ilibrary.org/economic-and-social-development/2016_58f3a150-ru (accessed: 26.03.2020).
 3. Borodina O.M., Prokopa I.V., Yurchyshyn V.V., et al. (2012). *Sotsioekonomichni rozvytok silskoho hospodarstva i sela : suchasnyi vymir [Socioeconomic development of agriculture and rural areas: a modern dimension]*. O.M. Borodina (Ed.). Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohozuv, 320 p. (in Ukrainian)
 4. Human Development Reports 2018. Statistical Update. Available at: <http://www.hdr.undp.org/> (accessed: 25.03.2020).
 5. *Reghionalnyi ljudskiy rozvytok [Regional human development: a statistical compendium]: statystychny zbirnyk*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2018, 72 p.
 6. Pro zasady derzhavnoji reghionalnoji polityky: Zakon Ukrainy vid 5.02.2015r. za #156-VIII [On the Principles of State Regional Policy: Law of Ukraine of 5.02.2015 №156-VIII]. Available at: <http://interfax.com.ua/news/political/248850.html> (accessed: 15.03.2020). (in Ukrainian)
 7. Holovne upravlinnia statystyky u Lvivskii oblasti [Head Office of Statistics in Lviv Region]. Available at: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 10.03.2020).
 8. Rossokha V., Plotnikova M. (2018) Rozvytok sil'skykh terytoriy Ukrainy v umovakh decentralizacii upravlinnja: stan, problemy, perspektivy [Development of rural regions of Ukraine in conditions of decentralization of management: state, problems, perspectives]. *Ekonomichnyy diskurs. Mizhnarodnyy naukovy zhurnal [The economic discourse. International scientific journal]*, vol. 4, pp. 42–53. (in Ukrainian)
 9. Burljaj A.P., Lemeshhenko N.M. (2018) Stalyj rozvytok sil'skogo gospodarstva: socialny aspekt [Sustainable development of agriculture: social aspects]. *Skhidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja. Elektronne naukove fakhove vydannja [Eastern Europe: Economy, Business and Management. Electronic scientific professional publication]*, vol. 6(17), pp. 476–486. Available at: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/17_2018/84.pdf (accessed: 12.03.2020). (in Ukrainian)
 10. Zhuk V. I. (2010) Shhodo priorytetiv finansuvannja socialnoji sfery na miscevomu rivni [Regarding the social funding priorities at the local level.]. *Strategichni priorytety [Strategic priorities]*, no. 1(15), pp. 139–144. (in Ukrainian)
 11. *Strateghija rozvytku Ljvivs'koi oblasti na period 2021-2027 rokiv [Development strategy of Lviv region for the period 2021-2027]*. Available at: https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/948_Strategija.pdf (accessed: 21.03.2020).